

Capitolul II.5.

Galeria națională de personaje istorice

Un sondaj publicat de revista *Lire* în 1983, releva faptul că cele trei personaje istorice ce simbolizau în opinia publică Franța medievală erau: Jeanne d'Arc (62,2%), Du Guesclin (43,2%), Ludovic cel Sfânt (39,5%). Concluzia sondajului era legată de ideea că modelul cultural școlar a fost predominant în gruparea răspunsurilor¹. Nu știm exact care ar fi personajele ce într-un sondaj ar putea fi considerate reprezentative pentru istoria românească, dar credem că problema raportului dintre memoria școlară și memoria colectivă, trecând prin studiul manualelor școlare, este extrem de importantă. Importantă și utilă pentru că ar fi un pas în descifrarea a ceea ce Christian Amalvi numea atât de plastic „l'art et manière d'accommoder les héros de l'histoire”². Căci atâta timp cât considerăm că fiecare națiune este o „comunitate imaginară”, trebuie să avem în vedere faptul că identitatea ei este clădită nu numai pe un set de valori considerate ca esențiale în socializarea copiilor, ci și pe o anumită galerie de personaje istorice, care au menirea să ilustreze această grilă de valori³. „Eroul este un exemplar. În diferite momente, exemplul său poate fi însușit de grupuri care nu pot revendica o descendență genealogică, ci numai o mult mai fluidă înrudire sau afinitate ideologică.”⁴ Iar cartea școlară a fost mult timp mijlocul cel mai eficient și, pentru anumite vremuri, cel mai ieftin, de difuzare și de fixare în mentalul colectiv a unei galerii de eroi naționali. Astfel, copilul este pus în fața unui set de portrete istorice, eroi oferiți tânărului cititor ca modele cu care el să se poată identifica⁵. Următorul pas presupune crearea unor afecte, a unor trăiri legate de dezvoltarea sentimentului de apartenență la o anumită comunitate a cărei existență se definește prin setul de personaje oferit ca exemplu. Americanii își comemorează cu venerație „părinții fondatori”, după unificarea Italiei s-a afirmat că Italia s-a născut înaintea italienilor și a început o intensă activitate de constituire a unei memorii colective ajungându-se implicit și la galerii de personaje⁶, francezii au, la rândul lor, un panteon de personaje istorice analizat temeinic de o istoriografie care în ultimii ani și-a dovedit permeabilitatea pentru desacralizare și cunoaștere⁷. Aceasta pentru a aminti numai câteva exemple, și pentru a înțelege că societatea românească a secolului al XIX-lea a parcurs

---

1. „Lire”, 1983, nr. 91, pp. 22-23.

2. Christian Amalvi, *De l'art et la manière d'accommoder les héros de l'histoire de France. Essais de mythologie nationale*, Paris, 1988.

3. Jean Lecuir, *Manuels scolaires et mémoire historique : réflexions autour d'un sondage*, în *Enseigner l'histoire. Des manuels à la mémoire*, Berna, 1984, p. 221.

4. Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford, 1991, p. 196.

5. Pierre Ansart, *Manuels d'histoire et inculcation du rapport affectif au passé*, în *Enseigner...*, 1984, p. 64.

6. Mariella Colin, *Mémoire collective et changement des mentalités : Le livre d'école et l'enseignement de l'histoire en Italie de 1860 à 1900*, în *Enseigner...*, pp. 173-185.

7. A se vedea, cu titlu de exemplu: Christian Amalvi, *Les Héros de l'histoire de France : recherches iconographiques sur le panthéon scolaire de la troisième République*, Paris, 1979.

un drum asemănător. Selectarea personajelor considerate reprezentative pentru istoria românilor este un proces mai îndelungat, care începe la mijlocul secolului, dar își găsește deplina reprezentare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Atât lucrările lui Aaron Florian, cât și manualul lui Albineț sunt lucrări de istorie generală în care predominantă este prezentarea factologică a evenimentelor, circumscrise domniilor din cele două țări românești, șirul domnilor fiind caracteristic la Aaron Florian pentru țara Românească, iar la I. Albineț pentru Moldova. Autorii notează cu scrupulozitate toți domnitorii, împreună cu toate datele cunoscute despre aceștia în momentul respectiv. Remarcăm procente deosebit de mari deținute de Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare în comparație cu celelalte personaje istorice. Ștefan și Mihai reprezintă de fapt figurile marcante pentru istoria celor două țări românești, punctele în jurul cărora gravitează istoria principatelor. Dacă pentru Aaron Florian, Mihai Viteazul „ca un alt Temistoclu se sili ca să-și desrobească țara, să facă respectat scaunul rumânesc... Cinstea, credința, mândria patriotismul, slobozenia, acestea erau ideile de care era acoperiți rumânii din țara Rumânească în vremea cârmuirii lui cei viteze... Ca să întemeieze slobozenia și să asigureze țării fericire vecinică, croi proiectul acel mare de a uni pe toți rumânii într-o putere. Cu armele în mână înființă proiectul acest favorit al său și vrednic de un român mare ca dânsul”⁸, pentru I. Albineț, dintr-o antichitate eroică se plămădește „Ștefan cel Mare, bărbatul cerut de epohă... ca oarecând Epaminonda în fruntea statului Teban, cu brațul și geniul său objură furia Talaselor bântuitoare, înălță vaza Moldovei înaintea lumii politice și istorice și purtă Eghemonia între staturile creștine ale Evropei, luptându-se pentru altariu și patrie, ca oarecând Leonidas împotriva varvarilor năvălitori din Asia”⁹. Pentru Albineț, el este eroul reprezentativ al Moldovei. „Domnia lui Ștefan VI stătu cea mai îndelungată și mai strălucită pentru nația noastră. Bravurile Moldo-Românilor sub domnirea lui umplu cele mai frumoase foi ale istoriei noastre și viitorimea cu dreptul i-au însușit numele de *Mare* și *Bun*. El au fost un bărbat de o genie înaltă, erou și politic, sârguindu-se nu numai a-și apăra statul cu un eroism vrednic de laudă pentru toate veacurile împotriva dușmanilor din afară; dară el și guverna cu o înțelepciune deosebită în timp de pace.”¹⁰ Nu ne-am oprit întâmplător la cele două personaje. În anii unirii ele se întâlnesc simbolic într-o litografie realizată după un desen al lui Alexandru Asachi intitulat *Întâlnirea stindardului lui Ștefan cel Mare cu al lui Mihai Bravul la Socola, la 21 aprilie 1859*. În procesul de unificare a ceea ce s-ar putea numi „l’imaginaire de la nation”¹¹, cele două personaje istorice plecau de pe poziții relativ egale. Această egalitate nu avea însă să dureze, căci în 1916, I.I.C. Brătianu se întreba: „De ce pilda și chipul lui Mihai Viteazul sunt mai vii astăzi în poporul nostru decât chiar figura lui Ștefan cel Mare?”¹². La această întrebare aruncată retoric peste ani ar putea să

8. Aaron, *Idee repede*, vol. II, pp. 320-321. Vezi și: Mirela-Lumița Murgescu, *Figura lui Mihai Viteazul în viziunea elitelor și în literatura didactică (1830-1860)*, în RI (serie nouă), 4, 1993, nr. 5-6, pp. 539-550; *idem*, *Mythistory in Elementary School. Michael the Brave in Romanian Textbooks (1830-1918)*, „AUB-Istorie”, XLII-XLIII, 1993-1994, pp. 53-66.

9. I. Albineț, *Manual*, 1845, pp. XXII-XXIII. A se vedea și: Vasile Cristian, M. Cojocariu, *Ștefan cel Mare în istoriografia română și străină din secolul al XIX-lea. Considerații preliminare*, în *Istorie și civilizație. Profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare*, Iași, 1988.

10. Albineț, *Manual*, 1845, p. 82.

11. *L’imaginaire de la nation (1792-1992)*, colloque européen de Bordeaux, Bordeaux, 1993.

12. Gh.I. Brătianu, *Formarea unității românești. Factori istorici*, în „Arhiva Românească”, V, 1940, p. 43.

răspundă studiul sistematic al imaginilor difuzate prin manualele de istorie, și poate chiar un anumit top al personajelor istorice.

Deoarece până în 1878 programa nu specifica precis materia ce trebuia urmărită de profesor, autorii de manuale s-au încadrat de regulă în ceea ce se numește scrierea unei prescurtări de istoria patriei. Universul este intens personalizat, domnitorii sunt plasați în centrul lecțiilor, iar fiecare lecție este dedicată unui personaj istoric, sau mai multora dacă autorul consideră că aceștia nu sunt cruciali pentru mersul istoriei. Un autor de manuale chiar afirmă că și-a structurat lecțiile cuprinzând „sau mai mulți Domnitori de puțină însemnătate ; sau un singur Domnitor de o netăgăduită importanță istorică... Dacă într-un timp oare care au avut loc mai mulți Domnitori cu domnii scurte și neînsemnate, i-am calificat în câte-va rânduri, însemnându-i într-o notiță, cu mici comentarii, nu spre altă împovorare, ci spre păstrarea firului istoricu și citirea cu reflecțiune. Și prin aceasta s-a făcut o importantă simplificare în greutatea”¹³. Autorii de manuale erau conștienți de pericolul pe care l-ar fi putut reprezenta o carte stufoasă și încărcată. Acest semnal de alarmă l-au tras atât istoricii cunoscuți, cât și profesorii sau învățătorii. Cu toate că aceștia din urmă manifestau uneori tendința perfect umană de a face dovada erudiției și cunoștințelor istorice vaste pe care le posedau, experiența și frecuşurile vieții de zi cu zi la catedră le temperau elanurile „științifice”, făcându-i chiar să afirme că „este inutil a încărcă memoria copiilor cu o nomenclatură a atâtor Domni, despre cari istoria n-are a înregistra decât întronarea și căderea lor, plus câte-o intrigă, sau vre-o resbunare sângeroasă. În adevăr, eu unul nu înțeleg de ce interesu ar fi să știe copilul care a fost Moise-Vodă, Vladu VIII, Radu IX, Vintilă, Petru Șchiopu, Ștefan Surdul, Ioan Crețiu, Gasparu Grațianu, Istrate Dabija și alți mulți... Afară de aceasta, în cursul de 28 de ani am avut destule ocațiuni a mă convinge că atât la examenele publice cât și în cursul anului, orice persoane care vizitează școalele, oficial sau particular, când întreabă pe școlar din Istoria Românilor, nu se împiedică nici de Petru Cercel, nici de Ioan Armeanul, nici chiar de Mihnea Turcitul, ci întreabă totdeauna de niște celebriități ca Mircea, Tepeșiu, Michai, Matei, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Rareș, Lupu și alți asemenea, care au ilustrat tronurile române și au contribuit la gloria patriei și la fericirea poporului”¹⁴. Așadar, era clar că manualele în funcțiune până atunci ar fi trebuit periate de stufărișul de personaje... Drept pentru care observăm că în anii '70 încep să fie eliminate din manuale domniile scurte, considerate ne semnificative. Sau, cum afirma M.C. Florențiu în ediția a VI-a a manualului său de istorie, „în vedere că aceste noțiuni s-au scrisu spre a procura copiilor din clasele elementarii primele cunoscinți de istoria națională, și mai cu seamă faptele Domnilor celoru mai mari cari au susținut sus și tare demnitatea neamului nostru, amu omis din textul acestei edițiuni, atât la Moldova, cât și la România pe toți acei domnitori mici cari n-au alt meritu decât că au fostu și ei domni pe tronul țării”¹⁵. Se încerca să se pună stavilă potopului de informații ce năvălea peste memoria copiilor. Încet, aceste domnii fie trec în lecții-lecturi neobligatorii¹⁶, fie sunt excluse cu totul. „Dar va zice cineva că Institutatorul sau Institutricea trebuie să aleagă pe

13. Puiu, *Prescurtare din Istoria*, 1876, pp. II-III.

14. Drăgoșiescu, *Extractu din Istoria*, 1874, pp. 4-5.

15. Florențiu, *Noțiuni de istoria*, ed. VI, 1875, p. 50.

16. Cristescu, *Manual de istorie*, 1877. În manualul învățătorului din comuna Dobrovăț rămân ca personaje-titulare : Traian, Decebal, Mihail Basarab, Dan Basarab, Alexandru Basarab, Vladislav, Radu II Negru, Bogdan-Dragoș, Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Ioan Corvin de Huniade,

Domnii cei mai remarcabili și să omită pe cei mai obscuri. Apoi, dacă e vorba așa, de ce să nu punem în mâinile copiilor o cărticică în care alegerea să fie făcută gata?”¹⁷

Pentru a înțelege exact care au fost figurile care alcătuiau galeria de eroi naționali români – nu ne vom ocupa în acest studiu de personajele legitimizează cum ar fi Romulus și Remus – am folosit un eșantion de 10 manuale de istorie pentru ciclul primar, acoperind perioada 1859-1877. Pentru topul personajelor istorice le-am ales în general pe acelea care apar aproape în toate manualele și care, dincolo de o prezentare factologică seacă, ce de multe ori nu face decât să realizeze o punte de legătură între un moment istoric sau altul, beneficiază de aprecieri sau învățăminte. Am încercat să cernem din încrengătura de fapte și personaje pe acelea realmente exemplare, despre care – parafrazându-l pe Pierre Ansart – am putea spune că sunt capabile să lanseze mesaje sau apeluri, dar și să-i imprime copilului sentimente de dragoste... să-i furnizeze o imagine pozitivă despre el însuși și despre poporul său... să-i traseze valori și să-l incite să se conformeze acestora¹⁸.

Personaj	Număr de manuale în care apare	Marja de variație	Procent mediu
MIHAI VITEAZUL	10/10	3,48%-9,54%	6,69%
ȘTEFAN CEL MARE	10/10	3,43%-9,87%	5,81%
MATEI BASARAB / VASILE LUPU	10/10	0,13%-4,32%	4,05%
TRAIAN	10/10	0,80%-5,71%	2,67%
CONSTANTIN BRÂNCOVEANU	10/10	1,06%-3,79%	2,60%
VLAD ȚEPEȘ	10/10	1,30%-3,57%	2,41%
PETRU RAREȘ	10/10	1,26%-3,67%	2,38%
MIRCEA CEL BĂTRÂN	10/10	1,33%-4,43%	2,32%
DECEBAL	10/10	0,66%-4,28%	2,14%
ALEXANDRU CEL BUN	10/10	0,58%-2,85%	1,52%
BOGDAN III	10/10	0,53%-1,89%	1,25%
IOAN VODĂ CEL CUMPLIT	7/10	0,11%-3,05%	1,16%
IANCU DE HUNEDOARA	8/10	0,26%-3,01%	1,14%
TUDOR VLADIMIRESCU	10/10	0,26%-3,16%	1,03%
RADU CEL MARE	9/10	0,27%-1,52%	0,78%
NEAGOE BASARAB	10/10	0,13%-1,52%	0,60%
RADU-NEGRU BASARAB ¹⁹	9/10	0,09%-1,42%	0,50%
ALEXANDRU IOAN CUZA	6/10	0,58%-1,42%	0,99%
CAROL I	5/10	0,11%-0,80%	0,58%

Vlad Țepeș, Radu cel Frumos, Radu cel Mare, Ștefan cel Mare, Bogdan III, Ștefan cel Tânăr, Petru Rareș, Neagu /Neagoe/ Basarab, Radu de la Afumați, Ioan-Vodă, Petru cel Șchiop, Mihai Viteazul, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu, Tudor Vladimirescu, Alexandru Ioan Cuza, Carol I. Restul domniilor sunt enumerate în lecturi.

17. Drăgoșiescu, *Extractu din istoria*, 1874, p. 4.

18. Pierre Ansart, *Manuels d'histoire et incultation du rapport affectif au passé*, în *Enseigner...*, p. 58.

19. Acest personaj reprezintă pe întemeietorul Țării Românești, cel care descinde din Făgăraș și este cunoscut în legendă sub denumirea de Negru-Vodă.

Specificăm faptul că procentele nu reprezintă valori absolute, ele putând varia într-o oarecare măsură prin modificarea listei de manuale luate în calcul, ci doar ordine de mărime necesare în stabilirea unei ierarhii. Alături de aceștia, manualele se referă și alți domnitori, dar de obicei, într-o formă factologică-neutră care nu prezintă importanță în procesul de educație al tânărului elev.

Procentele înregistrate diferă de la un autor la altul, fără să modifice însă substanțial ierarhia personajelor în cadrul manualelor respective, primul loc fiind disputat de obicei doar de Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare. Se poate întâmpla ca unii dintre autori să aloce domnului Moldovei un număr mai mare de pagini, dar aceasta se întâmplă numai în cazul a 3 manuale din eșantionul studiat²⁰.

Încercăm în continuare o privire fugară asupra câtorva dintre personajele cuprinse în tabel. Selecția operată s-a bazat pe gradul de implicare a personajului respectiv în procesul educativ, cu alte cuvinte nu ne-a interesat cât de multă factologie încorporează lecția respectivă, ceea ce a permis unor domnitori ocuparea unui loc fruntaș în ierarhia noastră, ci cum era folosit personajul respectiv pentru atingerea unui scop educativ, mai precis pentru modelarea identității românești.

Mihai Viteazul

Informația istorică este în general aceeași : fiu al lui Pătrașcu cel Bun, după un conflict cu Alexandru cel Rău ocupă tronul Țării Românești într-un moment critic pentru țară ; urmează descrieri mai ample sau mai succinte ale luptelor cu turcii și ale bătăliei de la Călugăreni, trecerea în Ardeal și lupta de la Sibiu/Selimberg, campania din Moldova și unirea celor 3 țări române, înfrângerea de la Mirăslău și revenirea de la Gorăslău, apoi uciderea lui Mihai. Observăm faptul că față de prima etapă dispar luptele de la Chiselești și Vidin, cu episodul rănirii domnitorului în luptă, episod ce avea să revină în manualele postbelice²¹.

Geometria mitului se reliefează pregnant prin câteva idei-forță :

1. Mihai ca salvator al țării din dezastrul în care o aduseseră dominația otomană și domniile anterioare ;
2. Mihai ca simbol deopotrivă al independenței și unității naționale ;
3. Mihai ca erou războinic ;
4. Uciderea lui Mihai – eveniment cu urmări tragice pentru români²².

Accentul cade pe valențele educative pentru contemporaneitate. Prezentarea istoriei lui Mihai permite autorilor de manuale să-l folosească nu numai ca exemplu de patriotism, dar și ca element consolidant imediat după unirea Principatelor, și ca element pregătitor al Unirii celei Mari. Exemplare sunt în această direcție întrebările sugestive din manualul lui V.A. Urechia, cu răspunsurile aferente : „Ce planuri politice avea Mihai ? ... Să alcătuiască din nou o Românie mare cum fu altădată Dacia. De ce este de folos asemenea unire pentru Români ? ... Numai acela e Român bun, carele va dori această Unire și din

20. Este vorba de manualele semnate de V.A. Urechea, Ct. Handoca și G. Hrisoscoileu.

21. Repare după 1969, în manualul pentru clasa a IV-a, sub forma lecturii *Buzeștii au salvat viața lui Mihai Viteazul*.

22. Pentru o analiză detaliată, a se vedea Mirela-Luminița Murgescu, *Mythistory...* (cu trimiterile bibliografice detaliate pentru perioada până la 1918).

toate puterile va lucra la îndeplinirea ei”²³ sau: „Poate a se crede consolidatu un stat român căruia i-au lipsit Ardealul? Este de dorit pentru Români ca odată să mai fie ei întruniți ca sub Mihai Viteazul?”²⁴.

Față de primatul valorii de model atribuite lui Mihai, grija pentru adevărul istoric poate să cadă pe planul al doilea, chiar dacă acest fapt nu este recunoscut fățiș. Valoare de test are în acest sens „greșeala” lui Mihai, este vorba de problema politicii față de țărănime. În acest caz, paleta atitudinilor este de o mare diversitate. Din setul de manuale consultat, numai 4 ating această problemă, pentru restul autorilor ea nu există. Singurul care se postează pe o poziție de critică aspră este Ion Heliade-Rădulescu, care consideră că „legătura lui Mihai” a fost una din cauzele înfrângerii sale²⁵. Nu lipsite de interes sunt oscilațiile lui Marin C. Florențiu, care în prima ediție a manualului său preia un fragment din Heliade, destul de neclar și mult prea general²⁶, pentru ca începând cu ediția 1872 să introducă o notă conform căreia „manualul nu permite detalierea erorii și profesorul dacă va voi o va da amănunțit”²⁷. Începând cu ediția a XIV-a din 1882, atât fragmentul din Heliade-Rădulescu, cât și nota dispar, și nimic nu mai amintește de „legătura lui Mihai”. Mai modest, Al.T. Puiu se mulțumește să pomenească într-o notă „așezământul lui Mihai” ca fiind o cauză a înfrângerilor sale²⁸, iar G. Hrisoscolev transformă manualul într-o tribună: „Dară el făcu greșala de nu se baza pe români, ci mai ales pe străini; el robi sate întregi de Români în loc de a le da drepturi și a forma din ei buni patrioți, și a avea nevoie de Nemți care îl uciseră și de boeri care îl vândură”²⁹. Dacă în perioada studiată de noi, problema folosirii mercenarilor nu apare încă cu pregnanță, după 1877-78 autorii o vor recepta ca pe un alt moment dificil de tratat și de explicat în manualele școlare, ea fiind o opțiune contrastantă cu o epocă ce exalta datoria cetățenilor de a apăra patria și promova serviciul militar obligatoriu. Pentru autorii de manuale, domnul Țării Românești este „un erou și un bun patriot, căci nu numai a voit a scăpa pe Români de jugul Turcilor, dară încă a căutat a-i uni la un loc, dacă toți românii ar fi fost tot atât de patrioți, România ar fi fost mare de atunci”³⁰, sau „Michaiu a fost cel mai mare erou al Românilor”³¹, care „face partea cea mai ilustră a istoriei Românilor din Muntenia, și punctul cel mai înalt de gloria militară pentru armele lor. De aceea pe drept cuvânt, posteritatea și istoria îl onoră cu supranumele de Bravul. Michailu V este consideratu între Domnii din Muntenia, ceea ce este Ștefanu cel Mare între Domnii din Moldova: *coroana tuturor Domnitorilor*”³². Imaginea despre Mihai Viteazul este și personalizată prin bucățile literare incluse în manualele de lectură, poeziile lui Bolintineanu contribuind din plin la mitizarea acestui personaj istoric.

23. Urechia, *Istoria Românilor*, 1873, pp. 100-101.

24. *Ibidem*, 1862, p. 80.

25. Heliade-Rădulescu, *Prescurtare de historia*, 1861, pp. 172-173.

26. „Michail făcuse o eroare și eroarea în politică este mai mult decât o crimă, căci crima ucide individe, iar eroarea politică distruge națiuni” (M.C. Florențiu, *Summariu de Istoria Romana*, 1869, p. 47).

27. *Idem*, *Noțiuni de istoria*, ed. II, 1872, p. 79.

28. Puiu, *Prescurtare din istoria*, 1876, p. 70.

29. Hrisoscolev, *Elemente de istoria*, 1875, p. 83.

30. *Ibidem*.

31. Cristescu, *Manual de istorie*, 1877, p. 95.

32. Drăgoșiescu, *Extractu din istoria*, 1874, p. 47.

Ștefan cel Mare

În anii '70, egalitatea Ștefan-Mihai era perfect desenată dintr-o trăsătură de condei. Și totuși observăm că, procentual, domnul Moldovei nu îl depășește pe Mihai Viteazul, cu toate că istoria a consemnat cu scrupulozitate o domnie lungă și extrem de bogată în fapte eroice. Autorii de manuale nu întâmpină dificultăți majore în prezentarea domniei lui Ștefan cel Mare. Beneficiind de informații variate, nu era greu ca domnul Moldovei să fie prezentat ca un simbol al idealului de independență. Toate manualele consemnează luptele de la Baia, de la Racova (Vaslui), Valea-Albă/Răsboieni, Codrii Cosminului/Dumbrava Roșie, conflictele cu Radu cel Frumos și cu tătarii. Pandant al lui Mihai Viteazul, Ștefan trebuia să întrunească și celălalt element caracteristic al domnului muntean: virtuțile unificatoare. Începând cu A.T. Laurian, care afirmă că Ștefan „urmărea a scoate pe Radu din România și a uni amândue principate sub domnia sa”³³, continuând cu V.A. Urechia, care mai tranșant consemnează ca element distinct al domniei lui Ștefan „periodul memorabilelor lupte pentru unificarea Moldo-Valahiei”³⁴, căci „toți principii mari cu faptele lor, la Români, prin aceea mai ales au stătutu mari, căci au avut același scop naționalu de urmatu: întinderea și introlocarea Românilor”³⁵. Și alți autori de manuale (Constantin Handoca, Basiliu Drăgoșiescu) vor prelua ideea în lucrările lor. De asemenea, nici un manual de istorie nu omite „testamentul” lui Ștefan cel Mare, ca dovadă de netăgăduit a grijii deosebite pe care domnitorul a manifestat-o față de poporul său³⁶. Prin urmare, Ștefan a fost „cellu mai pietosu, prudentu, dreptu, bravu, și politicu Domnu allu Moldovei”³⁷. Manualele de geografie îl transformă într-un adevărat erou de poveste, care luptă cu o mulțime de dușmani pe care-i învinge, el fiind, așa cum îl numește un autor, „viteazul vitezilor”³⁸.

Matei Basarab și Vasile Lupu

În perioada studiată, în 6 manuale cele 2 personaje apar tratate împreună în lecții comune. Domniile lor sunt atât de întrepătrunse în scriitura cărților didactice, încât am preferat un punctaj global. Separat, cele două personaje se situează între următoarele procente: **Matei Basarab** – 0,25-1,94%; **Vasile Lupu** – 0,13-2,53%. Dincolo de conflictele pentru care este făcut răspunzător Vasile Lupu, trăsătura caracteristică a ambilor domni rezidă în calitățile de organizatori și administratori pe care le posedau și pe care le-au folosit pentru „a îndrepta starea interioară a țării și a vindeca de ranele trecutului”; cei doi domni s-au întrecut în „fapte patriotice”, cum ar fi: dotarea țării cu instituții folositoare, precum școli, spitale, biblioteci, tipografii, și altele asemenea; traducerea și tipărirea de cărți în limba română, „expulzarea din biserică a limbii slavone” și înlocuirea ei cu cea națională³⁹. Morala se face și ea simțită: „...au fost la

33. Laurian, *Elemente de istoria*, 1859, p. 60; Ionescu, *Carte de citire*, III, 1877, p. 234.

34. Urechia, *Istoria Românilor*, 1862, p. 42.

35. *Ibidem*, 1873, p. 66.

36. „Testamentul” apare și în manualul de geografie al lui Constantin Gallin, *Geografia*, 1869, p. 57.

37. Puiu, *Prescurtare din istorie*, 1876, p. 40.

38. Antinescu, *Geografia*, 1876, p. 81.

39. Drăgoșiescu, *Extractu din istorie*, 1874, pp. 54-55, 56.

înălțimea unor adevărați Domnitori Români ; iar cât pentru vrajba dintre ei, ver-care va fi fost cauza, ea a stăvilat progresul ambelor țări. Iată un fapt istoricu, din care se poate trage cellu mai mare învățământ : Unirea și buna-înțelegere caută să domnească mereu între toți Români, ajutându-se în nevoi și apărarea cauzei lor ! ”⁴⁰.

Mircea cel Bătrân

Apelativul său variază de la Mircea I la Mircea I Basarab, pentru ca în anii '70 să se fixeze la Mircea cel Mare sau Mircea cel Mare zis și cel Bătrân⁴¹. Este de regulă considerat important pentru „eroismul său, dar încă prin reformele sale de toată natura introduse în țară”⁴². Autorii de manuale sunt unanimi în tratarea domniei lui Mircea. Pentru ei, de numele său se leagă înființarea primei armate regulate permanente din Europa, mutarea reședinței domnești de la Argeș la Târgoviște și transformarea Bucureștilor în reședință de iarnă. Tot atât de consonanți sunt autorii și atunci când trebuie să pomenească „cele mai memorabile resbele purtate de Mircea I Basarab”⁴³ : Câmpia Mierlei, muntele Pasărea⁴⁴, Nicopole, Rovine. Remarcăm faptul că bătălia de la Rovine era plasată în 1398, expediția lui Baiazid fiind percepută ca represalii la participarea lui Mircea la Nicopole⁴⁵. Din nici un manual nu lipsește tratatul pe care Mircea l-ar fi încheiat cu Poarta Otomană, considerat un moment de mare diplomație și fler politic : „Dintre toate faptele cele mari ale acestui bunu Domnitoriu, cea mai înțeleaptă și mai laudabilă este aceasta : că elu, deși impusese respectu Turciloru, prin mai multe victorii strălucite, dar, considerându starea țării sele slăbită prin atâtea resbele, văzându puterea crescândă a Turciloru, și necredinția principiloru creștini din țerile vecine, se determină a încheia un tractatu de pace cu Turcii, în condițiuni cătu s-ar putea de favorabile pentru România. Acestu tractatu... este încă în vigoare și în ziua de astăzi. Printr-însulu se garantéză din partea Turciloru respectulu autonomiei, și alu tuturor drepturilor politice

40. Puiu, *Prescurtare din istorie*, 1876, p. 78.

41. Pentru perioada studiată, titlurile lecțiilor dedicate domnitorului muntean sunt : Mircea I (A.T. Laurian), Mircea I Basarab (B. Drăgoșescu, M.C. Florențiu, Ion Heliade-Rădulescu, Al.T. Puiu, V.A. Urechia), Mircea I cel Mare (G. Hrisoscoileu), Mircea cel Bătrân (Gr. Cristescu), Mircea I Basarab cel Mare (Ct. Handoca).

42. Urechia, *Istoria Românilor*, 1862, p. 28.

43. Drăgoșescu, *Extractu din istoria*, 1874, p. 30.

44. Este vorba despre o înfrângere pe care ar fi suferit-o în anul 1390 o expediție condusă de Sigismund, regele Ungariei.

45. Trebuie deci corectată opinia unor critici literari, potrivit cărora în *Scrisoarea III* Eminescu ar fi făcut conștient o licență artistică plasând bătălia de la Rovine după cea de la Nicopole pentru a mări încărcătura dramatică a confruntării cu Baiazid. Vezi de exemplu „Și apoi schimbarea datelor celor două bătălii nu dovedește numaidecât o lipsă de documentație istorică a poetului, ci doar libertatea lui în folosirea materialului istoric ca motiv poetic. Pentru a da amploare victoriei românilor era firesc ca sultanul să invoce o mare victorie împotriva întregii Europe” (Eugen Todoran, *Mihai Eminescu..Epopoea română*, Iași, 1981, pp. 211-212).

Într-un manual de citire chiar se afirmă explicit : „După bătălia de la Nicopole, Baiazid înfuriat pe Mircea trecu Dunărea în Țara Românească, ca să o prădeze și să o supue cu totul. Mircea strânse oștile sale, și ieși înainte. La Rovine, pe râul Ialomița bătu pe Baiazid...” (*Carte de citire*, II, cl. III, 1875, p. 207).

și religioase ale Românilor; iar Românii de buna voia lor se obligă a recunoște supremația Porții, și a-i plăti pe fie-care anu câte o mică sumă de bani, sub numire de *peșkeș*, adică daru”⁴⁶. Într-un cuvânt, Mircea a fost „cel mai bun, religios, politic, și bravu Domnitoru allu Munteniei; căci a condus afacerile interne ale țării cu multu interesu și prevedere, punendu-și în apărarea lui și a Demnității Naționale toată puterea minții și a braciului său!”⁴⁷.

Constantin Brâncoveanu

Fără ca lunga sa domnie să ofere spectaculoase conflicte militare și fără mari anverguri eroice, este remarcabilă importanța pe care autorii de manuale o acordă acestui domnitor. De exemplu, în manualul lui Grigore Cristescu se precizează că în ceea ce privește domniile tratate în lecția *Principatele Române de la moartea lui Matei Basarab până la domnia fanarioșilor*, acestea „se vor propune ca lecturi facultative, în afară de Constantin Brâncoveanu”, care este obligatoriu de studiat⁴⁸. Cunoștințele difuzate despre Brâncoveanu sunt de regulă aceleași în mai toate manualele consultate. Ele au un caracter preponderent evenimential politic și se pot grupa pe câteva teme mari, cum ar fi relațiile cu Imperiul Habsburgic și victoria de la Zărnești, controversata atitudine față de Rusia lui Petru I, mazilirea și executarea domnitorului. Aceștia li se adaugă informații culturale legate de ctitoriile sale de la Horezu și Sfântul Gheorghe Nou din București, întemeierea de școli, spitale și așezăminte de utilitate publică, tipărirea de cărți românești. De unde totuși locul fruntaș atribuit acestui personaj în desfășurarea istoriei românești? Răspunsul este simplu și ușor de înțeles. Într-o epocă considerată a fi o glorioasă renaștere națională, o reînviere din cenușa veacului fanariot, Constantin Brâncoveanu, „marele Martyr al României”, cum îl aprecia Heliade-Rădulescu⁴⁹, poartă cu sine mândria de a fi ultimul reprezentant al domniei naționale înaintea „calamităților” din veacul următor. Cumplita sa moarte îl ridică din platitudinea unei domnii comune și-l înalță în ochii autorilor de manuale în lumea eroilor tragici ai neamului românesc. Sfârșitul „ultimului ram din tulpina Basarabilor”⁵⁰, cum era considerată a fi familia Brâncoveanu, trebuia să reprezinte în ochii cititorului nu numai o cumplită pedeapsă, ci un atentat la însăși ființa națională a românilor. De aceea, un autor de manuale nu ezită să afirme „...trebuie să-l plângem ca pe un domn român, persecutat și ucis de streini”⁵¹. Prezentarea execuției dă naștere la o serie de scene dramatice, micul discurs final dintr-o serie de manuale⁵² fiind destinat

46. Drăgoșiescu, *Extractu din istoria*, 1874, p. 29.

47. Puiu, *Prescurtare din istoria*, 1876, p. 24.

48. Cristescu, *Manual de istoria*, 1877, p. 117. Precizăm că lecția se referă atât la Moldova, cât și la Țara Românească.

49. Heliade-Rădulescu, *Prescurtare de historia*, 1861, p. 188.

50. Cristescu, *Manual de istoria*, 1877, p. 126.

51. Hrisoscoleu, *Elemente de istorie*, 1875, p. 108.

52. Discursul final apare în 4 dintre manualele de istorie cercetate: A.T. Laurian, Ion Heliade-Rădulescu, C. Moșescu, Gr. Cristescu. A.T. Laurian rămâne la un nivel mai sobru: „Fiți cu inimă, fii mei, noi am piedut totul pe această lume, încai să ne mântuim sufletele și să ne spălăm păcatele în sângele nostru” (p. 125), în timp ce Heliade-Rădulescu găsește un nou prilej de a-și încerca pana în exaltări: „Curagiul acestui martyr s-a văzut la mörte înaintea securii carneficelui. «Filii mei, zise către ginerele și fiii sei, am perdut tot; să nu ne perdem și sufletul; sufletul învins înaintea pericolului este un suflet pierdut. Credință și curagiu dară,

